

הבנת הקטן וגיל חינוך - במצוות ובאיסורים

א. בדף הקודם למדנו שגיל חינוך הוא הגיל שבו הקטן מסוגל לקיים את המצוה. יש מצוות שאפילו תינוק מסוגל לקיים, למשל מצוות שקשורות לאכילה ולשתייה. האם גם במצוות אלו חכמים הלכו באותה הדרך וקבעו שהקטן 'הגיע לגיל חינוך' מהשלב שבו הוא מסוגל לקיים את המצוה? שייך בכלל לדבר על מצוות חינוך בקטן שכזה? מעשיו יכולים להיחשב כמצוות?

מה אתה חושב? היית מחייב אב לחנך את בנו הקטן לאכול מצה או לשתות ארבע כוסות מרגע שביכולתו לשתות או לאכול?

ב. נתבונן מעט במצוות השונות שבהן עסקו רבותינו התנאים, בהגדרות השונות, ונגסה לדלות מהן תשובה לשאלתנו. נפתח במצוות העליה לרגל, במחלוקת בית הלל ובית שמאי (חגיגה ב.): הכל חייבין בראייה, חוץ מחרש, שוטה, וקטן... איזהו קטן (שפסוק) - כל שאינו יכול לרכוב על כתפיו של אביו ולעלות מירושלים להר הבית, דברי בית שמאי. ובית הלל אומרים: כל שאינו יכול לאחוז בידו של אביו ולעלות מירושלים להר הבית, שנאמר שלש רגלים.

התבונן בדברי בית שמאי. באיזה מצב הם מחייבים את האב? תוכל למצוא בדבריהם תשובה לשאלתנו? מתי בית הלל מחייבים?

בית שמאי סבורים שעל האב להעלות לרגל קטן שיכול לרכוב על כתפי האב ולעלות מירושלים להר הבית. והנה, קטן שכזה הוא בודאי אינו בר הבנה, ובכל זאת בית שמאי פוסקים שהאב חייב לחנכו. תשובתם לשאלתנו ברורה אם כך: מצוות חינוך אינה תלויה בהיות הקטן בר הבנה, והחייב תלוי אך ורק ביכולתו לקיים את המצוה, לעלות לרגל. האם בית הלל חולקים על סברה זו של בית שמאי? לא בהכרח: יתכן שגם לדעתם אין צורך בכך שהקטן יהיה בר הבנה, והם אינם מוכנים להסתפק ביכולת לרכוב על כתפי האב מסיבה אחרת: לדעתם הקטן נחשב כמי שביכולתו לקיים את המצוה, לעלות לרגל, רק משעה שביכולתו ללכת בעצמו. מקור נוסף שממנו עולה בחדות שלתפיסת בית שמאי אין צורך בהיות הקטן בר הבנה, הוא מחלוקת ב"ה וב"ש בגיל חינוך למצוות סוכה (סוכה ב, ח):

קטן שאינו צריך לאמו חייב בסוכה מעשה וילדה כלתו של שמאי הזקן ופיחת את המעזיבה וסיכך על גבי המטה בשביל קטן.

הגמ' פירשה שב"ש חולקים על עמדת ב"ה שפוטרים קטן שאינו צריך לאמו (סוכה כח):

מעשה לסתור? (המשנה פוטרת קטן שצריך לאמו ואח"כ מביאה מעשה שסותר אותה, המעשה בשמאי שהחמיר) - חסורי מחסרא והכי קתני: ושמאי מחמיר, ומעשה נמי וילדה כלתו של שמאי הזקן ופחת את המעזיבה וסיכך על המטה בשביל הקטן (המעשה לא סותר את דין המשנה, הוא בא לאחר שמוצאת עמדת שמאי).

בית שמאי סבורים אפוא שיש לחנך לסוכה אפילו קטן הצריך לאמו, קטן שודאי אינו בר הבנה. בית הלל חולקים ומחייבים רק קטן שאינו צריך לאמו, שיכול לישון בלעדיו. מדוע הם חולקים על דברי ב"ש? האם הסיבה לכך קשורה לצורך בהבנת הקטן? הר"ן הסביר (דף יג. בדפי הרי"ף):

ושמאי מחמיר כלומר לחייב בחנוך אפילו קטן הצריך לאמו כיון דאפשר וחזי להכי שכן הדין בכל מצוה לחייבו בחנוך כל זמן שאפשר וראוי לכך, ורבנן סברי דכיון שאמו פטורה מן הסוכה אינו ראוי לחנוך סוכה כל שהוא צריך לה.

מהי סברת ב"ה? מחלוקתם קשורה לצורך בהבנה? הוכח מהדברים שאין צורך בהבנה!

בית הלל מגדירים את הקטן כמי שאינו יכול לקיים את המצוה כל עוד שהוא צריך לאמו: אמו ישנה מחוץ לסוכה והוא ישן עמה. עולה מדברי הר"ן שגם בית הלל מסכימים לכך שעקרונית אין צורך בהיות הקטן בר הבנה.

וכך הוכיח הרב שאול ישראלי במאמר בכתב העת תורה שבעל פה (כג, שלבים בחינוך למצוות, יז – יח): מהדוגמאות שהובאו לעיל על דרגת "הגיע לחינוך" שבכל מצוה אנו למדים שזו אינה תלויה במדת ההבנה של תוכן המצוה במובן קבלת עול מלכות שמים כי אז ודאי היה ראוי לקבוע גיל אחיד לכל המצוות, וכן היה ראוי להעלות את הגיל של הגיע לחינוך שהרי מי שיודע לאחוז ביד אביו לעלות להר הבית עדיין רחוק הוא מלהבין את קדושת המקום, ואת ענין העליה "לראות ליראות", וכן בשאר המצוות. אלא שדרגה זו של הגיע למצוות אינה תלויה אלא באפשרות הביצוע של מעשה המצוה כתיקונו: בלולב לנענע; בציצית להתעטף; בעליה לרגל לעלות ברגליו וכן כל כיו"ב. ומכאן שגם במצות סוכה שהוא "משאינו צריך לאמו" הוא ג"כ מצד שאם צריך לאמו כיון שהאם אינה חייבת בסוכה וממילא אינה נמצאת שם בדרך כלל על כן לגבי התינוק כל עוד שהוא צריך לה אין זה כלפיו בגדר "תשב"ו" כעין תדורו שבכהאי גוונא גם גדול אינו חייב במצות סוכה וממילא אין לחייב גם הקטן בזה מגדר מצות חינוך. ובזה נבין גם דעת שמאי הזקן שכפי המובא במשנה שם חולק על ת"ק ומחייב חינוך התינוק גם בעודנו צריך לאמו "מעשה וילדה כלתו של שמאי הזקן ופיחת את המעזיבה וסיכך על גבי המטה בשביל הקטן" ובס' "פני יהושע" תמה איך שייך חינוך בקטן בן יומו, אלא ודאי פשטות הדברים וסתיהם הוא משום שלדעתו אכן גם תינוק בן יומו שייך במצות חינוך של סוכה כי לדעתו כיון שמצות סוכה אינה דורשת פעולה לקיומה אלא עצם הימצאות גופו של האדם בסוכה היא היא המצוה זה הרי ניתן לקיים גם בתינוק בן יומו ע"כ גם הוא בגדר הגיע לחינוך למצוה זו... והנה לפי המקורות וביאורם שהבאנו לעיל יוצא ברור שהגיע לחינוך שבכל מצוה ומצוה אינו תלוי אלא באפשרות הביצוע המעשי של המצוה על תיקונה מבלי להתחשב כלל עם מדת ההבנה של הקטן למעשה אשר הוא עושה בתור מצות השם.

מהם המקורות שמהם למד הרב ישראלי שאין צורך בהיות הקטן בר הבנה?

ג. הרב ישראלי למד אפוא מדברי ב"ש שמחייבים תינוק בסוכה שדין חינוך אינו מותנה בהיות הקטן בר הבנה. נפגש עם שתי דרכים אחרות להבין את דברי בית שמאי, דרכים שהליכה בהן לא תאפשר ללמוד זאת. נפתח בדברי ר' יעקב יהושע פלק, בעל הפני יהושע (סוכה כח):

מעשה וילדה כלתו. מעשה לסתור כו' ושמאי מחמיר ומעשה נמי וילדה כלתו. ולכאורה אין טעם לחומרא זו דמה חינוך שייך בקטן בן יומו שאין בו דעת כלל לחייבו במצות עשה... ויותר נראה דהאי חומרא דשמאי אינו משום חינוך אלא מטעם חומר עצמותו משמע ליה להחמיר מטעם

תשבו כעין תדורו אף על פי שאין ראייה לדבר זכר לדבר זכתיב בניך כשתלי זיתים סביב לשולחנך, מה שאין כן באשה לא שייך הך מילתא כלל אפילו לחומרא בעלמא מדלא סיכך בשביל כלתו והיינו משום דהאשה אין רשות אחרים עליה ובדירה גופא נמי אין איש יוכל לכוף את אשתו להוציאה מדירת קבע לדירת עראי, כן נראה לי ועיין בחידושי הריטב"א ז"ל.
הפני יהושע שולח אותנו לדברי הריטב"א (שם):

ובעי למימר ומחמיר מן הדין דקסבר שאביו חייב בה מן התורה דתשבו כעין תדורו איש ובניו, דלגבי זידיה מיזריש הכי אף על גב דלא דרשינן ליה לחייב אשה בסוכה, אי נמי והוא הנכון מחמיר בחנוך קטן בסוכה מדרבנן לחייבו שיאכל עמו בסוכה כיון דאפשר וחזי להכי, שכן הדין בכל מצוה לחייבו בחינוך כל זמן שאפשר וראוי לכך, ורבנן סברי דכיון דאמו פטורה מן הסוכה אין ראוי לחינוך סוכה בעוד שצריך לאמו דליכא לאפרושיה מינה.

מהו טעמם של בית שמאי לפי דברי הפני יהושע והריטב"א בהסברו הראשון? חשוב: ניתן להסיק מדברי בית שמאי את מסקנתו של הרב ישראל לפי פירושם?

להבנתם, בית שמאי לומדים מהדרשה היסודית 'תשבו כעין תדור' שעל האדם לדור בסוכה כדרך שהוא דר בביתו, עם בניו הקטנים. חיוב הקטנים אינו נובע אפוא מדין חינוך כך שאין להסיק ממנו שלדעתם דין חינוך אינו מותנה בהבנת הקטן.

הפנ"י והריטב"א בהסברו הראשון ראו בחיוב הקטן דין מקומי בדיני סוכה, דין הנובע מדרשת 'תשבו כעין תדור'. נפגש בדרך נוספת בהבנת עמדת שמאי. כהקדמה נלמד את התוספתא ביומא (ד, ב):

מעשה בשמאי הזקן שלא רצה להאכיל את בנו וגזרו עליו והאכילוהו בידו.

יתכן שמצירופם של שני מקורות אלו ניתן להבין ששמאי סבר שגם קטנים מצוים במצוות התורה במובנים מסוימים! כך הבין **יצחק גילת** במאמרו היסודי בנושא (בן שלוש עשרה למצוות, פרקים בהשתלשלות ההלכה):

לדעת שמאי הזקן... אפילו קטן המוטל בעריסה, אשר זקוק תמיד לאמו, חייב מדאורייתא לשבת (לשכב) בסוכה. אכן כך שנינו בספרא, אמור, פרק יז, ט. על הכתוב ויקרא כג, מב: "בסכת תשבו שבעת ימים, כל האזרח בישראל ישבו בסכת", נאמר שם: "כל האזרח – לרבות את הקטנים". וכבר העיר ר' וידאל הצרפתי, בן המאה השש-עשרה, בפירושו לספרא (דרך הקודש), כי שיטת הספרא כשמאי הזקן. הסוכר שגם קטן בן יומו חייב בסוכה מדאורייתא. נביא דוגמה נוספת. בתוספתא יומא פ"ד (פ"ה) ה"ב שנינו: "... מעשה בשמאי הזקן שלא רצה להאכיל את בנו, וגזרו עליו והאכילוהו בידו... הברייתא מספרת, ששמאי הזקן לא רצה להאכיל ביום הכיפורים את בנו הקטן, עד שחכמים גזרו עליו, והכריחוהו להאכיל את בנו בידיו. נראה ששמאי הזקן חייב את הקטנים בצום יום הכיפורים, כשם שהוא חייב את הקטנים בישיבה בסוכה.

חשוב היטב: מתוך איזו תפיסה עקרונית במשמעות התורה יכולה לנבוע שיטה שגם קטנים חייבים במצוות?

יתכן שלהבנה זו המצוות אינן רק ציווים, שהרי קטן אינו בר ציווי. התורה מגלה דרכי חיים, דרכים שהליכה בהם מביאה שפע של אור וטוב, ומזהירה מדרכים אחרות. תר"ג המצוות הן תר"ג עצות טובות בלשון הזהרה.

מאחר שכך, שהמוקד אינו ציווי, אלא גילוי עומק המציאות, לגילויים אלו יש משמעות גם עבור קטנים. ואולי אחרת: התורה במהותה היא תורה לעם, לקהילה. העם הוא שמצווה בתורה, וצריך להגוג את חג הסוכות, לצום ביום הכיפורים. קטנים הם חלק מהעם, כך שגם אם הם אינם מסוגלים לקיים מיוזמתם את התורה, האב מצווה לדאוג לכך שהם יקיימו את המצוות שהם מסוגלים לקיים. אמנם, דרך זו בהבנת עמדת בית שמאי לפיה הם מחייבים קטן מדאורייתא ודאי אינה הדרך המרכזית שבה צעדו רבותינו שבכל הדורות. הדרך המקובלת היא שגם הם מודים שקטן פטור מדאורייתא וחייב רק מדין חינוך, דבר ששב ומאפשר ללמוד מדבריהם שאין צורך בהבנת הקטן.

ד. לאחר שנפגשנו מעט עם דברי רבותינו התנאים ועם הפרשנות לדבריהם, נמשיך ונצעד לדברי הרמב"ם על חיוב חינוך לאכילת מצה (חמץ ומצה ו, י):
הכל חייבין באכילת מצה אפילו נשים ועבדים, קטן שיכול לאכול פת מהנכין אותו במצות ומאכילין אותו כזית מצה.

נסה ללמוד מדברי הרמב"ם שלדעתו דין חינוך אינו תלוי בהבנת הקטן.

די ביכולת הקטן לאכול פת כדי לחייב את האב לחנכו, וזאת על אף שקטן שיכול לאכול פת אינו בהכרח בר הבנה. מכאן שלפי הרמב"ם אין צורך בכך ודי ביכולת המעשית לקיים את המצוה, כל מצווה לפי עניינה.

ה. מדברי הרמב"ם עולה כאמור שדי ביכולת המעשית לקיום המצוה ואין צורך בהבנה. מדברי שו"ע הרב, לעומת זאת, עולה אחרת¹. נלמד את דבריו על חינוך לקיום מצוות ארבע כוסות (שו"ע הרב אור"ח תעב, כה):

ואף הקטנים חייב אביהם לחנכם במצות להשקותם כוסות על הסדר שיתבאר אם כבר הגיעו לחינוך (דהיינו שהגיעו לזמן שראוי לחנכם לשמוע הדברים שאומרים על הכוסות כגון שהן יודעין מענין קדושת יום טוב ולכן ראוי לחנכם לשמוע הקידוש שאומרים על כוס ראשון (עין ס' רס"ט) וגם יש בהן דעת להבין מה שמספרים להם מיציאת מצרים באמירת ההגדה ולכן ראוי לחנכם לשמוע ההגדה שאומרים על כוס שני וכן חייב לחנכם לשמוע ברכת המזון שאומרים על כוס שלישי וגמר ההלל והלל הגדול ונשמת שאומרים על כוס רביעי).

ממתי האב חייב לדבריו?

שו"ע הרב מחייב רק כאשר הקטן בר הבנה, כאשר 'יש בהן דעת להבין מה שמספרים להם מיציאת מצרים באמירת ההגדה'.

חשוב היטב: האם ניתן ללמוד מדבריו שלדעתו תמיד יש צורך בהבנת הקטן?

---

1. למקור נוסף ממנו עולה אחרת, ראה שו"ת תרומת הדשן סימן קכה, ובדברי הרמ"א תעב, ב שפוסק כדבריו.

הרב ישראל פינהנדלר דן בשאלת חינוך לשתיית ארבע כוסות. מנימוקיו עולה פתח לחלק בין חינוך במצוה זו ובין חינוך במצוות אחרות (שו"ת אבן ישפה אור"ח ד, סו):

יש לעיין אם יש מצות חינוך בארבע כוסות של ליל הסדר בתינוק בן ארבע שנים. ומקום הספק הוא לפי מה שכתב המ"ב בסי' שמ"ג סק"ג שבמצות עשה גיל החינוך הוא לפי ענין המצוה ולכן קטן היודע להתעטף אביו קונה לו טלית וכו' ואם כן הרי גם קטן שהוא פחות מגיל חינוך יודע לשתות ד' כוסות. אמנם כתב השו"ע סי' תע"ב סע' ח' וז"ל צריך לשתות ארבע כוסות על הסדר ואם שתאן זה אחר זה שלא כסדר לא יצא עכ"ל ופירש המ"ב ס"ק כ"ד פירוש שיאמר ההגדה בינתיים עכ"ל וכיון שהקטן ביותר אינו בר הכי לומר ההגדה אם כן הוא גם פטור מד' כוסות כי לא יוכל לקיים פרטי המצוה. ועוד יש לומר שכל שאינו מבין סיפור יציאת מצרים אינו חייב במצות ד' כוסות ושאר מצוות של ליל הסדר... ושוב הראו לי שכ"כ בחק יעקב סי' תע"ב ס"ק כ"ז שלענין שתית הכוס הגיע לחינוך הוא בן חמש או שש וכ"כ להדיא בשו"ע הרב שם סע' כ"ה.

מה מיוחד במצוות שתיית ארבע כוסות לפי שני הסבריו של הרב פינהנדלר?

הרב ישראל פינהנדלר מנמק את הצורך בהבנת הקטן בכך שמצוה זו היא חלק מהמצוה הגדולה של סיפור יציאת המצרים: כך יש לקיים את מצוות סיפור יציאת מצרים, בדרך של חירות הבאה לידי ביטוי בשתיית ארבע כוסות. מאחר שכך הרי שאין די ביכולת הקטן לשתות ויש צורך גם ביכולתו להבין את סיפור יציאת מצרים. יתכן אפוא שגם שו"ע הרב יסכים שבדרך כלל אין צורך בהבנת הקטן, וזו נדרשת רק במצוות ארבע כוסות, מצוה שהיא חלק ממצוה אחרת שדורשת הבנה - סיפור יציאת מצרים.

1. עסקנו עד כה בגיל חינוך במצוות עשה, ונתבונן מעט לסיום בשאלת גיל חינוך והבנת הקטן באיסורים. נפתח בדברי **המהר"ם** (שו"ת מהר"ם, דפוס קרימונה, חלק ג, סימן ר):

אבל אם בפניו עושה התינוק עבירה ויש בו דעת להבחין בין טוב לרע חייב להפרישו. עולה מדבריו שחייב האב להפריש נאמר רק בקטן שיש בו דעת להבחין בין טוב לרע. וכך כותב **המשנ"ב** (שמג, ג):

ודע דשעור החינוך במ"ע הוא בכל תינוק לפי חריפותו וידיעתו בכל דבר לפי ענינו כגון היודע מענין שבת חייב להרגילו לשמוע קידוש והבדלה, היודע להתעטף כהלכה חייב בציצית וכנ"ל בסימן י"ז וכן כל כיוצא בזה בין במ"ע של תורה בין בשל דברי סופרים, אבל החינוך בלא תעשה בין של תורה בין של דבריהם הוא בכל תינוק שהוא בר הבנה שמבין כשאומרים לו שזה אסור לעשות או לאכול, אבל תינוק שאינו בר הבנה כלל אין אביו מצווה למנעו בע"כ מלאכול מאכלות אסורות או מלחלל שבת אפילו באיסור של תורה כיון שאינו מבין כלל הענין מה שמונעו ומפרישו.

נלמד את דבריו של **הרב אליעזר מלמד** (פניני הלכה שבת כד, ב):

מצווה להרגיל את הילד לפרוש מן האיסורים מאז שהוא מתחיל להבין שיש דברים מותרים ויש דברים אסורים. כלומר, לא מספיק שיבין שהוא צריך להפסיק את פעולתו כשאומרים לו 'לא', אלא הכוונה שהוא מבין שדבר זה אסור תמיד. רוב התינוקות מתחילים להבין זאת בערך מגיל שלוש, ומאז אם רואים שהוא עושה איסור, כגון שהוא אוכל נבלות, או בשר בחלב, או מדליק אור בשבת, צריכים להפריש אותו מכך.

והנה, למדנו לעיל את פסיקתם של החיי אדם והמשנ"ב שבאיסורי תורה גם אחרים חייבים להפריש את הקטן ולא רק האב². מקורה של פסיקה זו בחשש לעמדת הראשונים שגם אחרים מצווים בחינוך ולא רק האב, כך שלא נצפה למצוא הבדל בהגדרת גיל חינוך בין האב לאחרים. אולם, מדברי החיי אדם עולה הבדל שכזה (חיי אדם כלל סו, ב-ג, ח):

וחייב האב לחנך את בנו ובתו... וחייב לחנכם בכל המצוות בין מדאורייתא ובין מדרבנן, כל מצוה ומצוה לפי דעתו של הבן. ולכן משהתחיל לדבר, מלמדו תורה... היודע להתעטף שיהיה ב' ציצית לפניו וב' לאחריו ולאחוז הציצית בידו בשעת קריאת שמע חייב לחנכו בציצית... וכן בכל מצוה ומצוה חייב לחנכו. והכל לפי דעת הקטן: במה דברים אמורים, במצוות עשה. אבל להפרישם מאיסורא, אפילו לא הגיעו לחינוך רק שהתינוק הוא בר הבנה, חייבים האב והאם להפרישם מאיסורא ולגזור בהם אפילו רק איסור דרבנן, כדכתיב [משלי כב, ו] חנוך לנער על פי דרכו... אבל על אחרים אין חיוב להפרישם, דקיימא לן קטן אוכל נבילות אין אחרים מצווין להפרישו, אלא דיש אומרים דזה דוקא בקטן שלא הגיע לחינוך. אבל בקטן שהגיע כבר למצוות חינוך אף על גב דמצוות חינוך אינו חל על אחרים, היינו דוקא לחנכם במצוות עשה. אבל להפרישו מאיסורא, כיון שהגיע כבר לכלל שנים שאביו חייב לחנכו, מצוה על כל אדם להפרישו מאיסור... ואם הנכרי מאכיל אותו דבר איסור, אם הוא איסור דאורייתא וקטן שהגיע לחינוך, אף אחרים צריכין למחות. ואם הוא איסור דרבנן, יש לסמוך על המקילין דאין אחרים צריכין למחות כלל.

כך מדייק שער הציון בדבריו, וכך מסכם את הדברים **השמירת שבת כהלכתה** (א, מה"ק לב, לא):
קטן שהוא בר הבנה קצת, דהיינו מגיל שנתיים שלוש ואילך... חייבים האב והאם להפרישו מכל איסור... אבל כל אדם אחר אינו חייב להפרישו, ואפילו להפרישו מאיסור תורה אינו חייב. משהגיע לגיל חינוך, דהיינו גיל שש-שבע חייב כל אדם להפרישו מאיסורי תורה, אבל לא מאיסורי דרבנן.

דברים אלו קשים לכאורה: מהי סברת החילוק? מדוע אחרים חייבים למנוע מקטן לחטוא רק כאשר הוא בן שש שבע בעוד האב חייב לעשות זאת הרבה קודם, כאשר הוא בן שלוש ארבע? אם גיל חינוך לגבי איסורים הוא השלב שבו הקטן 'מבין' כשאומרים לו שזה אסור לעשות או לאכול, ואם אחרים חייבים למנוע מקטן שהגיע לגיל חינוך לחטוא באיסורי דאורייתא, אז שגם אחרים יתחייבו למנוע מקטנים שהגיעו לשלב זה לחטוא!

נסה להתמודד עם השאלה.

ז. הרב אליעזר מלמד מסביר את הדברים לאור טענה עקרונית על קשר בין החובה ללמד את הבן תורה ובין גדרי חינוך למצוות. נקדים: הפוסקים כותבים כאמור שלאחרים גיל חינוך באיסורים הוא שש-שבע. מקום נוסף שבו מופיע גיל זה הוא בגדרי לימוד הבן, כגיל שבו הילד נכנס לתלמוד תורה ונשלח ללמוד, וכך כותב הרמב"ם בעקבות הגמ' (ת"ת ב, א):

2. ראה בדף 2. מקורה של פסיקה זו במחלוקת הראשונים האם רק האב מצווה בחינוך או גם אחרים. החיי אדם והמשנ"ב פסקו שבאיסורי תורה יש להחמיר ולחשוש לדעה שמחייבת גם אחרים, ובאיסורי דרבנן אפשר להקל ולסמוך על דעת הרמב"ם שרק האב מצווה בחינוך.

מכניסין את התינוקות להתלמד כבן שש כבן שבע לפי כח הבן ובנין גופו, ופחות מבן שש אין מכניסים אותו.

לפני כן, החיוב מוטל על האב, חיוב כללי וצר יותר וכפי שכותב הרמב"ם (ת"ת א, ו):

מאימתי אביו חייב ללמדו תורה משיתחיל לדבר מלמדו תורה צוה לנו משה ושמע ישראל, ואחר כך מלמדו מעט מעט פסוקים פסוקים עד שיהיה בן שש או בן שבע הכל לפי בוריו, ומוליכו אצל מלמד התינוקות.

הרב מלמד מסביר לאור דברים אלו את החלוקה בחינוך לאיסורים בין האב שחייב מגיל שלוש לאחרים שחייבים רק מגיל שש-שבע (הרחבות לפני הלכה שבת כד):

גיל חינוך למצוות מבואר בסוכה מב א יודע לדבר אביו לומדו תורה וקריאת שמע תורה מאי היא אמר רב המנונא תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב... יסוד מצוות החינוך היא המצווה דאורייתא ללמד את הילדים תורה שנאמר (דברים יא יט) ולמדתם אתם את בניכם וזה מתחיל משעה שהילד יודע לדבר שאז מתחילים ללמד אותו פסוקים מעטים, ומתחילים בפסוקים שיש בהם יסודות תורה ואמונה (ערוה"ש יו"ד רמא א ב) ומגיל שש שבע מתחילים ללמד ברצינות כמבואר בבבא בתרא כא א... וכשם שמצוות תלמוד תורה בהדרגה כך שאר המצוות... כפי שכתבתי החינוך למצוות תואם את החינוך ללימוד תורה ונובע ממנו, וכשם שמתחילים מגיל תחילת הדיבור ללמד פסוקים כך כשמתחילים להבין מה מותר ומה אסור מלמדים אותם לפרוש מאיסורים וכ"כ באיסור והיתר (כלל מח דין ח) שמצוות חינוך בלא תעשה בין של דאורייתא בין של דרבנן הוא מרגע שהקטן בר הבנה שמבין שדבר זה אסור וכ"כ מ"ב שמג ג, ומשמעות ההבנה שיבין שהדבר אסור תמיד מצד עצמו, שהבנה זו מתחילה בערך מגיל שלוש ולא מספיק שהוא מבין לפרוש כשאומרים לו לא, וכפי שנראה בהמשך בהלכה ג יש אומרים שחובת החינוך להפריש מאיסורים מוטלת גם על בית דין ושאר גדולים (תוספות רמ"א) אלא שבזה מוסכם שהם חייבים רק מעת ההגעה לגיל חינוך ללימוד, והסברה שכשם שכל החכמים שבישראל מצווים ללמד את התלמידים תורה כך כל אדם מישראל שיכול מצווה שיחנך את הקטנים להיזהר מאיסורים.

ממה נובע ההבדל בהגדרת גיל חינוך באיסורים בין האב לאחרים? חשוב היטב על סברת הדברים ונסה להרחיב ולהסביר.

שאלות להתבוננות וסיכום:

1. הבא שתי ראיות מדברי התנאים לכך שאין צורך בהבנת הקטן ודי ביכולתו המעשית לקיום המצוה.
2. שמאי החמיר וחייב בסוכה גם קטן שצריך לאמו:
ושמאי מחמיר, ומעשה נמי וילדה כלתו של שמאי הזקן ופחת את המעזיבה וסייך על המטה בשביל הקטן.
הצג שלושה פירושים לדבר: פירוש הפנ"י והפירוש הראשון של הריטב"א, פירוש הר"ן והפירוש השני של הריטב"א, ודרך שלישיית מחודשת יותר. מהם ההבדלים העקרוניים בין הפירושים?

3. שו"ע הרב כותב על גיל חינוך בשתיית ארבע כוסות:

דהיינו שהגיעו לזמן שראוי לחנכם לשמוע הדברים שאומרים על הכוסות כגון שהן יודעין מענין קדושת יום טוב ולכן ראוי לחנכם לשמוע הקידוש שאומרים על כוס ראשון (עיין ס' רס"ט) וגם יש בהן דעת להבין מה שמספרים להם מיציאת מצרים באמירת ההגדה ולכן ראוי לחנכם לשמוע ההגדה שאומרים על כוס שני.

האם הוא חולק על הטענה היסודית שאין צורך בהבנת הקטן? כיצד הוא יכול לעשות זאת? איך הוא יתמודד עם הראיות שהביא הרב ישראלי ושהבאת לעיל? נסה להתמודד אתן. הצג אפשרות מצומצמת בהבנת שו"ע הרב שממקד את דבריו במצוות ארבע כוסות. מהי סברת הדבר?

4. מהו גיל חינוך באיסורים? הצג את ההבדל בין האב לאחרים ואת מקורו. נסה להסבירו.